

Nekoliko misli o Ivo Vojnoviću

U jednoj sceni »Ekvinocija«, na Jelino pitanje »Ti vidiš?« Vlaho slijepi odgovara: »Ne, slijepac te sluša«.

Poslije ove izjave njegova ličnost raste u neograničeno velikim prostorima njegove tame.

»Slijepac te sluša«, šapuće ona slabosno. »Moja sljepoća je toliko tamna da može osjetiti svoje tvoje boli Jele. Ja ne trebam vidjeti. Ja osjećam, osjećam sve, — i više od toga«.

Zar je važno što je »više od svega« jezična besmislica. Kroz usta ovog slijepca ona ipak dobija svoj smisao. U njegovom svijetu doživljavanja, tamo s druge strane njegovih sasušenih očiju, ne vrijedi logika na koju smo navikli. To je svijet sitnih frekvencija duše, svijet s unutrašnje strane paravana, svijet u kojem se psihe susreću direktno. Ovakvo susretanje psiha isključuje bilo kakav racionalistički element na njihovoj relaciji, bilo kakav tačan sud o problemu na temelju kojeg je između njih došlo do rezonancije, — njegova snaga je u neposrednosti. Ona ljudska unutrašnja stvarnost dolazi na taj način od čovjeka potpuno sačuvana od kritičnih izobličenja njegova intelekta.

Vjerovatno je između Vojnovićeve umjetničke fantazije i dubrovačkog ambijenta i života postojalo baš to pozadinsko frekventiranje. U njegovom djelu nema ni traga nekoj naprednoj, revolucionarnoj orijentaciji, u njemu se ne mogu osjetiti Cankarovske perspektive ili ona silna rušilačka Krlježina snaga. Vojnović je bio slijep za takvu književnost; on voli da osjeća kako ga u njegovom mraku miluju baršunasti sutoni, topli ugođaji večernih sijela, osjećanje nekog nepravednog propadanja ili opojnost velikih patnja, sve obavijeno mlakom magluštinom rezignacije.

Gorki je jednom vrlo ošto osudio ovakvu književnost. »Da bi otrovna, robijaška mračnost prošlosti bila dobro osvjetljena i shvaćena«, rekao je on, »potrebno je neophodno razviti u sebi umijeće, da se na prošlost gleda s visine dostignute sadašnjice, s visine velikih ciljeva budućnosti. U vezi s tim treba pocrtati tipove, koji su sagledali, osjetili i proricali velike ciljeve budućnosti«.

Vojnović ne samo da ih nije pocrtao, već takvih tipova u njegovom djelu uopće nema. Međutim tajna Vojnovićeve vrijednosti leži u tom njegovom pozadinskom odnosu prema stvarnosti, koji je analogan odnosu Vlaho slijepog prema licima »Ekvinocija«. On nije stvarnost shvatio, on ju je osjetio i kada je takvu bacio na papir, ona je tamo sama nastavila da živi. Zašto? Mislim da je stvar u neposrednosti t. j. u direktnom dodiru između stvarnosti i onog umjetničkog u njemu.

Interesantno je da je Vojnović samo jednom za svog života dulje boravio u Dubrovniku. Malo ga je gledao, ali ga je zato stalno nosio u sebi i doživljavajući ga na taj na-

čin, on je stvorio njegovu sliku koja nije sasvim tačna, niti kritična, ali koja je zato neobično impresivna i snažna u svojoj osebnjnoj ljepoti.

Puškin je rekao da naš um zahtijeva od dramskog pisca istinu strasti, istinitost osjećaja u zamišljenim okolnostima. Vojnovićeva »istinitost osjećaja u zamišljenim okolnostima« je često na rubu lažnoga i teatralno forsiranog. Međutim, njegova »istina strasti« kod bojenja drame je velika. Njegov ambijent puni su teških boja prevelike koncentracije. To je jedna komponenta koja je pomogla da njegova drama ostane živa unatoč vremena. Ta prevelika koncentracija pobijedila je vrijeme, po istom zakonu po kojem ga pobjeđuje samo ona slika koja je sugestivnija nego sam model. Da je Vojnović stvorio svoj »Ekvinocij« sasvim vjerno po modelima t. j. konkretnom životu, o njemu bi sada govorili samo hroničari. Postavljen, međutim, sticajem okolnosti u poziciju slijepca, on je isto kao i Vlaho slijepi, umjesto vanjske forme osjetio sam puls grada kojeg je volio. Iako nije mogao naći prave uzroke zbog kojih puls nije kucao pravilno ipak ni tako veliki propust nije zaustavio pulsiranje koje se osjeća na stranicama »Ekvinocija«.

U ovoj Vojnovićevoj drami postoje dva svijeta. To je svijet brutalnog prosperiteta Nika Marinovića i onaj začahureni krug Vlaho slijepog koji životari pasivnim, latentnim životom. Iz Vlahovog svijeta postoji samo jedan izlaz. To je put u brutalnu stvarnost čiji je predstavnik Niko. U »Ekvinociju« nema ličnosti koja bi bar naslućivala da izvan ova dva kruga postoji još nešto. Razumljivo je onda, da pisac koji od mnogobrojnih novih gibanja vidi samo ona negativna, koji čitav taj novi svijet prikazuje kroz jednog bezskrupuloznog laktaša, ne može biti na strani novog. Njegove su simpatije uz ljude koji žive bez ikakvih pretenzija za nečim boljim, koji se sasvim zadovoljni vrte u krugu svojih sitnih briga i interesa, kategorički odbijajući da se bilo što pokuša. Između ovakvih dvaju svjetova ne može postojati nešto razumijevanja. Jedini mogući susret između njih je sudar. U njemu mora netko prevladati. Vojnović pokušava nagovijestiti neku imaginarnu pobjedu ljudi iz kruga Vlaho slijepog. Nika u drami uništava ogromna majčinska ljubav Jele. Svijet kojeg predstavlja onakav čovjek može uništiti samo jedna hladna, organizirana pobuna. Postoji neka pobuna protiv Nika i njegovih postupaka, pobuna koja se pjeni između trošnih kuća ribara, gušeći se u svojoj vlastitoj pjeni. Ona neće nikome naškoditi, ništa promjeniti, ona se ruži sama sebi. Jele ubija Nika! Tko je odnio pobjedu? Zar i sama Ivo nije potencijalni Niko Marinović? Ako nije on, bit će to jedan od ona tri mladića koja putuju u Ameriku na Nikovoj »Slobodi« ili bilo tko iz kruga Vlaho slijepog ko-

jem je taj krug postao preuzak, a čija je pobuna samo zapjenušeni skup nezadovoljstva. Dakle, čor sokak do kojeg se moralo doći zbog ovog salonski uskog rješavanja jednog sociološkog problema.

Sasvim je tačno da u ovoj drami dominira kult majke. Međutim, osim toga što to nije ono originalno i životno u njoj, baciti poentu na ovu komponentu drame značilo bi baciti sve ostalo u drugi plan, a to ostalo je ono zbog čega ova drama živi još i danas. To je ona realistički ostvarena pozadina puna toplih tamnih intonacija koje je Vojnović osjetio u našoj sredini. Kult majke ne postoji sam za sebe. On raste iz prosječnosti tjeran stvarnošću. Kao i problem koji nastaje između Jele, Nika, Iva i Anice, on je ustvari druga strana medalje onakve stvarnosti. Na jednoj strani je tihi, naoko bezopasni život tih ustvari dobroćudnih ljudi, a na drugoj, Jelin problem kao njegova posljedica. Kada se drama po-

smatra s ovog stanovišta, onda se svjetovi Vlaha slijepog i Nika spajaju u jedan, koji kao svoju protutežu ima Jelin problem i njenu tamnu sjenu nad idiličnim ugodajima večernjih skupova ribara, kao neku prijetnju ili opomenu. Kroz taj problem koji se pomalja iz površine usnulog života, može se primijetiti da je i Vojnović osjetio da nije sve u redu u ovom načinu života kojeg je volio. Jer, iako je za čitav problem direktno kriv Niko, ipak je sasvim jasno da je i on produkt tog svijeta.

Sve se vrti u jednom ogromnom krugu. Jelina sudbina je nagovještaj neke Vojnovićeve pobune. Međutim ona nema snage da probije krug. Ona nije socijalna, to je pobuna humaniste. Treba, dakle, prikazati lice i naličje života određenog historijskog perioda u bogatom koloritetu Vojnovića. Problem se ne može osvjetljavati s pozicija rješenja jer ono u drami uopće ne postoji. Postoji samo Vojnovićevo rješenje.